

УДК 159.98

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2025.62.19-24>

Олег ЗАРІЧАНСЬКИЙ, д-р психол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-6934-9521

e-mail: olegzarvin69@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Олена МОХОРЕВА, д-р філософії

ORCID ID: 0000-0002-9420-2847

e-mail: alena23mohoreva@gmail.com

Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, Україна

Ірина ЩЕРБАКОВА, канд. психол. наук

ORCID ID: 0000-0002-4779-1052

e-mail: univdczg@gmail.com

Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЗДРІСНОСТІ ЯК СКЛАДНИКА КРИМІНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ

Вступ. Заздрість є емоційним переживанням, яке виникає у процесі соціального порівняння, часто є змістовною умовою формування девіантної та/або злочинної поведінки. Актуальність проблеми полягає у тому, що заздрість у більшості випадків не усвідомлюється як глибинна мотивація незаконних дій, але водночас супроводжує широкий спектр суспільно небезпечних вчинків. Актуальність наукового інтересу до заздрості як складника мотиву скоєння злочину полягає у необхідності більш глибокого розуміння емоційно-мотиваційної сфери злочинця. Гендерні особливості переживання заздрості також потребують належного вивчення, оскільки структура та спрямованість цього почуття у чоловіків і жінок має свої розбіжності. Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження зв'язку між типами заздрості (заздрістю-смуток і заздрістю-неприязнь) та кримінальною спрямованістю у засуджених осіб чоловічої та жіночої статі.

Методи. Використано такі методи: методика діагностики заздрісності особистості Т. Бескової, контент-аналіз судових рішень і методи статистичного оброблення даних (χ^2 -критерій Фішера). Вибірку становили 209 засуджених осіб ($N=209$), серед яких чоловіки та жінки різного віку, що відбувають покарання за різними статтями Кримінального кодексу України. Усі респонденти були ознайомлені з метою дослідження та надали усвідомлену згоду на участь. Було сформовано дві основні групи: особи, засуджені за злочини проти майна (94 особи), та особи, засуджені за злочини проти життя і здоров'я (78 осіб); решта (37 осіб) не були включені до порівняння через різноманітність статей звинувачення.

Результати. У групі засуджених за злочини проти майна заздрість-смуток виявлена на високому (у 22,34 %), середньому (у 15,95 %) і низькому (у 13,82 % опитаних) рівнях. У цій самій групі високий рівень заздрості-неприязні зафіксовано у 10,63 %, середній – у 8,51 %, низький – у 14,89 %. У групі засуджених за злочини проти життя і здоров'я заздрість-смуток найчастіше виражена на середньому рівні (29,48 %), низькому – у 23,07 %, високому – у 11,53 %. Заздрість-неприязнь у цій групі має найвищу частку на низькому рівні – 19,23 %, тоді як високий рівень спостерігався лише у 6,41 % осіб. Установлено статистично значущу різницю для середнього рівня заздрості-смуток ($\chi^2 = 2,961$, $p \leq 0,01$) між досліджуваними групами.

Висновки. З'ясовано, що засуджені за злочини проти життя і здоров'я частіше характеризуються середнім рівнем заздрості-смуток, що вказує на емоційну чутливість і зневіру. Натомість серед засуджених за злочини проти майна переважає високий рівень заздрості-неприязні, пов'язаної з агресією та ворожістю. Виявлено також гендерні відмінності в переживанні заздрості. Отримані дані підтверджують зв'язок між видом заздрості та кримінальною спрямованістю.

Ключові слова: заздрість, заздрісність, кримінальна спрямованість, засуджені, мотив злочину, гендерні відмінності, злочинна поведінка.

Вступ

Заздрість є одним із найдавніших і, водночас, найскладніших психологічних феноменів. Вона знаходить відгук як в індивідуальному досвіді окремого індивіда, так і в колективній свідомості, часто виявляючись як внутрішній дискомфорт, спричинений усвідомленням чужої переваги. Хоча традиційно заздрість вважається деструктивним почуттям, яке руйнує міжособистісні стосунки, сучасна психологічна наука акцентує увагу на її амбівалентності – здатності слугувати як агентом особистісного зростання, так і агентом девіантної, а іноді й злочинної поведінки.

Низка літературних джерел і наукових розвідок доводять, що заздрість може мати як ситуативний характер, виражаючись миттєвою емоцією, так і усталену форму в структурі особистості. У контексті кримінальної психології та кримінології особливу увагу привертає саме негативний вияв заздрості, що трансформується у мотив протиправних дій. У таких випадках заздрість не лише фіксується як переживання, а й слугує пусковим механізмом злочинної поведінки, спрямованої на заподіяння

шкоди об'єкту заздрості чи знищення предмета, який викликає це почуття.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження зв'язку типів заздрості (заздрість-смуток і заздрість-неприязнь) із кримінальною спрямованістю засуджених чоловіків і жінок.

Огляд літератури. Почуття заздрості є дуже неоднозначною категорією, яка знайома кожному. На рівні повсякденного усвідомлення людиною сприймає заздрість як певне переживання, що пов'язане з успіхами інших людей. Ставлення до заздрості зазвичай негативне. Повчальні історії про шкідливий вплив заздрості містяться у багатьох літературних творах, наприклад у п'єсі В. Шекспіра "Гамлет". У літературознавстві заздрість розглядають як концепт, який виражає "жагу до володіння тим, що є бажаним, гідне набуття, досаду на чужий успіх, злість". Історично заздрість пов'язували як із соціально бажаними, так і з небажаними реакціями, хоча більшість досліджень зосереджувалися на небажаних реакціях (Brooks et al., 2019).

Деякі автори схильні вважати, що заздрість має двояку природу, указуючи, що це почуття може грати й

позитивну роль, мотивуючи поведінку, практичні вчинки людини й самоствердження особистості. Ідеться про заздрість як "утиск людської гордості". Автори також називають заздрість зворотним боком гордості, оскільки гордість є почуттям переваги над іншими людьми, а заздрість – переживання про перевагу іншого. При цьому заздрість часто переходить у ненависть, а заздрість, що переживається, може навіть перейти в рису характеру (Cohen-Charash, & Larson, 2017).

Загалом, поділяючи наведені авторські позиції про негативне забарвлення заздрощів, не можна не погодитися і з думкою про наявність також позитивного аспекту заздрощів, тобто ситуації, коли індивід, отримавши інформацію про перевагу в чомусь іншого, прагне самовдосконалення. У царині психологічної науки заздрість може бути як емоцією, так і почуттям. Емоцією, тобто психічним процесом безпосереднього переживання, можна назвати короткочасну, раптово виниклу заздрість, а почуттям – стійко сформовану заздрість, яка турбує людину протягом якогось тимчасового періоду (Cohen-Charash, 2000).

Говорячи про витoki заздрощів, деякі автори стверджують, що в їх основі є порівняння з якимось іншим індивідом. Порівняння дуже важливе для особистих і соціальних успіхів людини. Воно супроводжує нас із раннього дитинства й дозволяє побачити свої недоліки та мотивувати людину до досягнення тих чи інших цілей. Здорове суперництво для людей дуже корисне для розвитку власних позитивних якостей. Такий позитивний результат порівняння можливий лише в тому випадку, якщо індивід має стійкий набір моральних цінностей і адекватну самооцінку. У цій ситуації заздрість може зіграти дуже позитивну роль, спрямувавши людину на шлях самовдосконалення. А якщо ні, то заздрість цілком може набутися негативною, наповненою злістю спрямованістю (Cohen-Charash, & Larson, 2017).

Злобна заздрість вважається неприємною, ворожою та фруструючою емоцією (Van de Ven et al., 2015). У той час як багато концепцій заздрості містять мотивацію заподіяти шкоду іншому й поліпшити своє становище (Parrott, & Smith, 1993), то суттю "злісної" заздрості є виключна мотивація заподіяти шкоду іншому. Отже, у той час як заздрість може зумовлювати широкий спектр реакцій, включаючи поведінкові (як бажані, так і небажані) і когнітивні механізми подолання (Heider, 1958), "злісна" заздрість, за її визначенням і операціоналізацією, пов'язана з вузьким набором реакцій, який принципово відрізняє її від просто заздрості.

З погляду юридичної психології та кримінології інтерес становить вивчення заздрості у її негативному вияві як емоції чи почуття, здатного породити злість, гнів, а разом із ними й злочин. У теорії та практиці застосування кримінального права заздрість розглядається як один із мотивів скоєння злочину. Однак кримінальний кодекс не згадує заздрість як будь-яку значущу для кваліфікації чи вибору заходів відповідальності обставину.

Мотив і мету вчинення кримінальних правопорушень часто називають факультативними ознаками складу кримінального правопорушення. Мотив – це те внутрішнє спонукання, яке штовхнуло особу на вчинення кримінального правопорушення. Мотив дозволяє виявити причину протиправної поведінки, дає можливість установити ознаки вини. Мотиви кримінальних правопорушень можуть бути різноманітними – гроші, заздрість, ревності, помста тощо.

Водночас скоєння злочину за мотивом заздрощів є дуже поширеним. Спектр таких суспільно небезпечних діянь дуже широкий. Одним із природних критеріїв такої

класифікації може бути статевая приналежність. Наприклад, жінки, які не мають дітей, часто заздряють тим, хто їх має. Помічено, що чоловіки частіше заздряють матеріальному становищу іншого, жінки – красі та сімейному благополуччю, тобто тут виявляється залежність структури предметів від природного поділу (Лісовенко, & Долінська, 2020).

За мотивом заздрощів можуть відбуватися вбивства, заподіяння шкоди здоров'ю, знищення майна тощо. Злочинна мотивація є постійним об'єктом наукової уваги кримінологів. Серед інших мотивів виділяють і заздрість як один із чинників, які провокують злочинну поведінку. Заздрість може виступати серед поширених мотивів вбивства, одним із мотивів співучасті жінки у зґвалтуванні чи при вчиненні примушування до вступу в статевий зв'язок. К. Плутицька помітила, що особа зазвичай керується не одним, а кількома мотивами. Серед них виокремлено такі: самоствердження, сексуальні, корисливі, хуліганські мотиви, а ще помста, ревності, заздрість, ненависть, заміщення (Плутицька, 2016).

Незважаючи на існуючий у науці інтерес до цієї проблематики, категорія "заздрість" як мотив злочину залишається не цілком вивченою, хоча потреба у вивченні зазначеного мотиву існує, оскільки, як показує вивчення судової практики, із цього мотиву відбуваються багато суспільно небезпечних діянь. Нами було вивчено 209 вироків судів щодо скоєння злочинів особами, які увійшли до вибірки досліджуваних. У ході вивчення зазначених вироків виявлено, що у 63 з них мотивом скоєння злочину є заздрість. За мотивом заздрості засудженими були скоєні такі злочини: зазіхання на життя і здоров'я людини (ст. 115, 121, 122 КК), злочини проти майна (ст. 185, 186, 190, 357 КК), а також із хуліганських міркувань. Предметом заздрощів був, зазвичай, матеріальний достаток інших осіб, а в окремих випадках – сімейне благополуччя.

У більшості кримінальних справ заздрість була мотивом скоєння злочину проти життя та здоров'я людини. Наприклад, громадянин Ш. побив потерпілого, заподіявши при цьому шкоду його здоров'ю середньої тяжкості. Потерпілий С. вважав, що, Ш. наніс йому пошкодження через почуття заздрості. Тривалий час Ш. та С. вели спільний бізнес. За деякий час С., заробивши й накопичивши достатньо коштів, придбав будівлю для власної підприємницької діяльності. Цей факт і став предметом заздрості підсудного. Громадянка Б. була працевлаштована хатньою прибиральницею у забезпеченій сім'ї. Через деякий час роботи у Б. виникло почуття заздрості з приводу благополуччя цієї сім'ї, наявності дітей, а також через негаразди у власному особистому житті, проблеми зі здоров'ям і неможливістю мати власних дітей. В один із робочих днів Б. побачила, як один із дітей господарів будинку, у якому працювала Б., приймає ванну. Відчувачи глибоке почуття заздрості до чужого благополуччя та добробуту, намагалася вбити дитину, навмисно впустивши електроприлад у ванну з водою, але була помічена іншим працівником і притягнута до кримінальної відповідальності. У стані алкогольного сп'яніння у ході конфлікту П. ударив сокирою у плече потерпілого Н., заподіявши тяжку шкоду його здоров'ю. На думку потерпілого Н., такі дії П. були викликані його почуттям заздрості до матеріального благополуччя Н., а саме наявності фінансових можливостей для здійснення туристичної поїздки всією родиною.

Деяких засуджених почуття заздрості до чужих успіхів провокувало на знищення чужого майна та нерухоomości. Наприклад, О. підпалив гараж сусіда, завдавши збитків на 62 тис. грн. Сусідів підприємницьку діяльність і використовував гаражне приміщення для

зберігання товару. Мотивом скоєння злочину в О. послужило почуття заздрості до матеріального благополуччя заможнішого сусіда. За мотивом заздрості до фінансового благополуччя подруги засуджена В. пошкодила автомобіль потерпілої Р., обливши його хімічною речовиною. Сума збитків становила 95 тис. грн. В., діючи з почуття заздрості до працівників магазину через наявність у них роботи та джерела доходу, приніс відро з рушником, просоченим гасом, яке підпалив і залишив на ґанку магазину, після чого втік, проте вогонь було виявлено й погашено.

Судовій практиці відомі також випадки скоєння крадіжок за мотивом заздрості. Тут заздрість спонукає до злочину в тісній взаємодії з користю. Так, П., збуджуючи в неповнолітніх корисливий інтерес і почуття заздрості до матеріального достатку інших людей, спонукав їх до скоєння крадіжки з незаконним проникненням у житло. Ч., маючи дублікати ключів від помешкання своєї подруги, незаконно проникла в її квартиру, звідки таємно викрала золоті прикраси та цінний одяг на суму 43 тис. грн. На судовому засіданні було встановлено, що до скоєння злочину Ч. підштовхнуло не лише прагнення до збагачення, а передусім заздрість до потерпілої, яка мала таку кількість ювелірних виробів й коштовних речей. Усі наведені випадки свідчать про прагнення осіб, які вчиняють злочини за мотивами заздрості, до застосування насильства для заподіяння шкоди (приниження) інших осіб, які є об'єктом заздрості, або знищення (пошкодження) чи викрадення майна, що є предметом заздрості. Наведені теоретичні положення та низка прикладів із судової практики дозволяють визначити заздрість як один із мотивів злочинної поведінки, який виступає почуттям або емоцією, що народжується на ґрунті порівняння себе з іншою особою і перебуває у стані переживання успіхів іншої особи й утиску власної гордості, яка породжує рішучість вчинити суспільно небезпечне діяння з метою приниження особи (об'єкта заздрості) або знищення, ушкодження чи розкрадання майна (предмета заздрості).

Отже, заздрість як мотив скоєння злочину дуже поширена й тому має бути в полі зору науки поруч з іншими мотивами. Науки, що входять до кримінально-правового поля, має цікавити заздрість у її негативному аспекті, тобто як хворобливе переживання будь-якої переваги іншої особи, що породжує рішучість до вчинення злочину. Мотив заздрості переважно характерний для скоєння насильницьких злочинів проти особистості, знищення чи розкрадання майна, що належить людині – об'єкту заздрості. Заздрість може поєднуватися з іншими мотивами, наприклад із користю при скоєнні розкрадань, і утворювати полімотивацію під час скоєння злочинів.

Розшарування суспільства на успішних і неуспішних із демонстрацією власних досягнень у соціальних мережах у перших викликає почуття переваги, у других – почуття дискомфорту, невдоволення, несправедливості, ворожості. Заздрість як вияв негативних емоцій у ситуації соціального порівняння властива багатьом людям, однак спрямованість негативу може бути націлена як на успішнішого, так і на себе самого як того, що не відбувся, і тому скривдженого чи винного. В обох випадках почуття, породжене фрустраційною потребою, прагне компенсації або через самореалізацію, або через заподіяння шкоди більш успішному.

Негативні емоції, переживання переваги інших, власна неспроможність викликають почуття ущербності й

наводять на думки про соціальну несправедливість, бажання скоротити розрив у досягненнях. У соціокультурному контексті сьогодні існують прийнятні способи нівелювати розрив у досягненнях: особистісне та професійне зростання, конкуренція, саморозвиток. Вкладення у досягнення та успіх починаються із сім'ї, її пріоритетів і цінностей. Власна мотивація, потреба в додатковій освіті й навичках вимагають фінансових і емоційно-вольових витрат. Для багатьох людей цей процес є надто тривалим і неприйнятним. Швидше і простіше нівелювати різницю за рахунок відібрання предмета заздрості та заподіяння шкоди її суб'єкту.

У цьому дослідженні ми відштовхуємося від трактування Т. Бескової, у якій заздрість сприймається як негативне емоційне ставлення до інших. Через порівняння успішніших людей із самим собою заздрість породжує бажання зменшити відмінності (Євдокімова, & Кобилко, 2023).

Як наголошує F.Heider, усвідомлення себе менш успішним викликає деструктивні емоції стосовно себе: зневіру, образу, досаду. Біль і ворожі почуття, характерні для заздрості, визначають головну мотивацію заздрісної людини, яка сама по собі є необхідною частиною заздрості: усунути розрив з іншою людиною та біль, який цей розрив тягне за собою (Heider, 1958).

Якщо заздрості деструктивно впливають на розвиток і функціонування особистості, то має бути певний взаємозв'язок заздрості у засуджених із типом скоєних ними злочинів. Чи є заздрість предиктором злочинів, які форми заздрості провокують ті чи інші злочини? Ми припустили, що засуджені з різним рівнем вияву заздрості схильні до скоєння різних типів злочинів.

Методи

Для виявлення рівня заздрості досліджуваних використано методику дослідження заздрісності особистості Т. Бескової (Євдокімова, & Кобилко, 2023). Респонденти обох груп досліджуваних кількістю 209 осіб були розподілені по групах відповідно до кримінальної спрямованості. До першої групи увійшли 94 засуджених за скоєння злочинів проти майна (ст. 185 ч. 2 та 3 (крадіжка); ст. 186 ч. 2, 3, 4 (грабіж); ст. 190 ч. 1 (шахрайство); ст. 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем або їх пошкодження)) згідно зі статтями КК України. До другої групи були включені 78 засуджених за скоєння злочинів проти життя і здоров'я людини (ст. 115 (умисне вбивство); ст. 121 ч. 2 (умисне тяжке тілесне ушкодження); ст. 122 ч. 1 (умисне тілесне ушкодження середньої тяжкості)) згідно з КК України. Решта засуджених кількістю 37 осіб не були включені до жодної з груп у зв'язку з різноманітністю кримінальної спрямованості (ст. 260 ч. 2, 5 (створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань); ст. 263 ч. 1 (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами); ст. 296 ч. 1 (хуліганство); ст. 307 ч. 2 (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів); ст. 395 (порушення правил адміністративного нагляду)) згідно з КК України.

Результати

Нами було проаналізовано частоту виявів рівнів вираженості заздрості-смуток в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю (рис. 1).

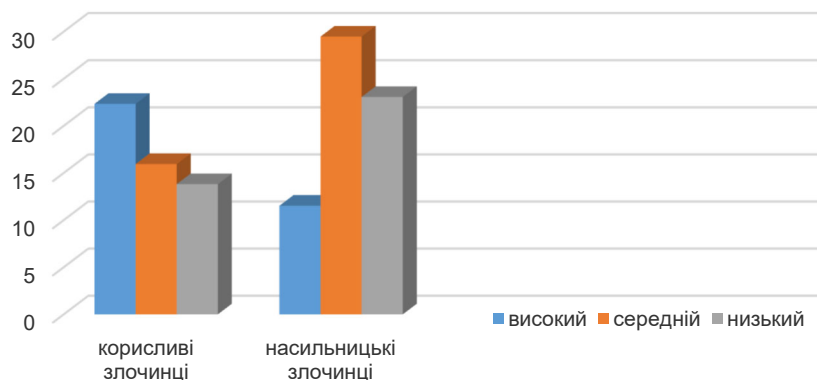

Рис. 1. Частота виявів рівнів вираженості заздрості-смутку в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю (%)

За результатами дослідження за методикою виявлення заздрості було отримано такі дані. У групі засуджених за злочини проти майна заздрість-смуток виражена у 13,82 % засуджених на низькому, у 15,95 % – на середньому й у 22,34 % – на високому рівні. У групі засуджених за злочини проти життя і здоров'я заздрість-смуток виражена у 23,07 % засуджених на низькому, у 29,48 % – на середньому й у 11,53 % – на високому рівні.

Результати статистичного аналізу частоти виявів рівнів вираженості заздрості-смутку в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю показано в табл. 1.

Таблиця 1
Показники статистичних відмінностей у частоті виявів рівнів вираженості заздрості-смутку в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю

Рівні вираженості заздрості-смутку	ϕ 1-2
Низький рівень	1,32
Середній рівень	1,702*
Високий рівень	1,626

Примітка: * – рівень значущості $\leq 0,05$; ** – рівень значущості $\leq 0,01$.

Отримані дані свідчать про те, що середній рівень вираженості заздрості-смутку виявляється у другій групі вірогідно частіше на відміну від першої групи ($\phi = 1,702$, $p \leq 0,05$). Це доводить, що в другій групі більша кількість досліджуваних на середньому рівні відчувають заздрість-смуток. На відміну від першої групи, їм притаманне відчуття образи, досади, смутку, зневіри, розпачу. Вони почуваються невпевненими, скривдженими, зневіреними, безсилями щось змінити, відчувають незаслужену непереборну обділеність. Вони схильні надумувати тотальну несправедливість до них самих, а через незадоволені потреби в них виникає заздрісне ставлення до тих, хто, на їхній погляд, менш завзятий, працьовитий і активний, але має все те, що бажають мати вони. Вони уникають відкритих дій, характерних для активного суб'єкта заздрості, замовчують, ігнорують досягнення конкурента як неіснуючі, часто вдаються до обмеження кількості об'єктів заздрості, дискредитуючи суперника або бажаний предмет.

Також було проаналізовано частоту виявів рівнів вираженості заздрості-неприязні в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю (рис. 2).

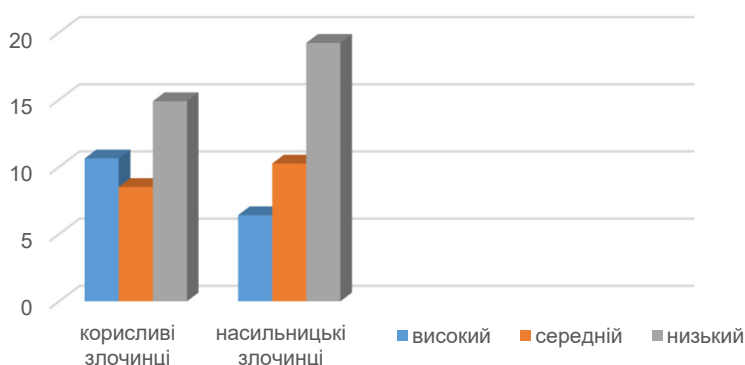

Рис. 2. Частота виявів рівнів вираженості заздрості-неприязні в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю (%)

За результатами дослідження за методикою виявлення заздрості було отримано такі дані. Заздрість-неприязнь у групі засуджених за злочини проти майна виражена у 14,89 % на низькому, у 8,51 % – на середньому, у 10,63 % – на високому рівні. Заздрість-неприязнь у другій групі виражена у 19,23 % на низькому, у 10,25 % – на середньому, у 6,41 % – на високому рівні.

Результати статистичного аналізу частоти виявів рівнів вираженості заздрості-неприязні в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю показано в табл. 2.

Отримані дані свідчать про те, що високий рівень вираженості заздрості-неприязні виявляється в першій групі вірогідно частіше, ніж у другій ($\phi = 2,961$, $p \leq 0,01$). Це

доводить, що в першій групі більша кількість досліджуваних на високому рівні відчують заздрість-неприязнь. На відміну від другої групи, їм притаманні відчуття озлобленості, гніву, роздратування, спрямовані на того, хто досяг більшого. Це знаходить вираження у таких відносинах до іншого, як ненависть, підозрілість, ворожість. Для респондентів першої групи характерним є бажання перевершити іншу особу будь-яким способом, навіть позбавити іншого предмета заздрості, нашкодити (хоча б у своїх думках і фантазіях). Вони також вдаються до дратівливо-прискіпливого ставлення до більш успішної людини, наклепу й безпідставної критики. Маючи відчуття заздрості-неприязні, вони можуть бути цілком задоволені основними сферами своєї життєдіяльності, проте емоційний дискомфорт, спричинений усвідомленням того, що хтось має більше, не залишає їх спокійними. Найчастіше вони переконані, що успіхи й досягнення іншого принижують, знецінюють їхні власні досягнення.

Таблиця 2

Показники статистичних відмінностей у частоті виявів рівнів вираженості заздрості-неприязні в засуджених чоловіків і жінок із різною кримінальною спрямованістю

Рівні вираженості заздрості-неприязні	$\Phi 1-2$
Низький рівень	0,622
Середній рівень	0,369
Високий рівень	2,961**

Примітка: * – рівень значущості $\leq 0,05$; ** – рівень значущості $\leq 0,01$.

У типології особистості злочинців, що вчиняють намісне знищення чи пошкодження майна інших осіб, також виділяється заздрісний тип особистості. У цього типу заздрість виступає мотивом скоєння злочину, де метою є заподіяння шкоди конкретним особам (об'єкту заздрості) або встановлення уявної життєвої справедливості (Aharony-Goldenberg, & Wilchek-Aviad, 2016).

Дискусія і висновки

Спираючись на результати дослідження, можна зазначити таке: ворожість як вияв заздрості-неприязні сильніше виражена в першій групі досліджуваних, засуджених за скоєння злочинів проти майна. Заздрість породжує широкий спектр негативних емоцій, напруження, роздратування, агресію, штовхає до протиправної поведінки. Крадіжка є не лише способом досягнення бажаного, а й, імовірно, дозволяє виправити психоемоційний дискомфорт, породжений явною чи неявною нерівністю. Усвідомлення нерівності породжує негативне почуття – заздрість-неприязнь – і призводить до дій агресивного характеру щодо усунення нерівності – до крадіжки як способу нівелювання переваги іншого.

У засуджених за скоєння злочинів проти життя і здоров'я людини сильніше виражена зневага як проєкція соціальної нерівності, образи на життя тощо. Відсутність конкретної мети в житті, бажання змінити ситуацію породжують безсилля, розпач, і, імовірно, призводять до скоєння злочинів проти об'єкта заздрості. Заздрість-смуток пов'язана з почуттям досади, образи, агресії щодо себе й об'єкта заздрості, що призводить до бажання респондентів другої групи усунути нерівність, заподіяти шкоду об'єкту заздрості й навіть знищити його.

Отже, у результаті дослідження виявлено, що заздрість часто є мотивом злочинів, найбільш розповсюдженими з яких є протиправні дії проти матеріального достатку інших осіб. Сімейне благополуччя предметом заздрості є рідше.

Вияв заздрості-неприязні сильніше виражений у групі досліджуваних, засуджених за скоєння злочинів проти

майна. Заздрість може викликати в них такі негативні емоції, як напруження, роздратування, агресію, бажання заподіяти шкоду іншому. Крадіжка чи позбавлення матеріальних засобів суб'єкта заздрості є не тільки способом досягнення бажаного, а й, імовірно, дозволяє виправити емоційний дискомфорт, викликаний відчуттям навіть уявної нерівності, і способом нівелювання переваги інших.

У засуджених за скоєння злочинів проти життя і здоров'я людини сильніше виражена заздрість-смуток. Це виявляється через зневагу як проєкцію соціальної нерівності, образи на життя та інших. Заздрість-смуток пов'язана з почуттям досади, образи, агресії щодо себе й об'єкта заздрості, що призводить до бажання респондентів другої групи усунути нерівність і навіть об'єкт заздрості.

Внесок авторів: Олег Зарічанський – емпіричне дослідження чоловіків, засуджених за корисливі злочини, теоретичний аналіз літератури з відповідної тематики, написання – оригінальна чернетка; Ірина Щербакова – емпіричне дослідження жінок, засуджених за корисливі злочини, написання – перегляд і редагування; Олена Мохорева – емпіричне дослідження чоловіків і жінок, засуджених за насильницькі злочини, написання – перегляд і редагування.

Список використаних джерел

- Євдокімова, О. О., & Кобилко, Н. А. (2023). *Психодіагностичні матеріали. В допомогу психологу поліції* (Ч. 1). <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/18539>
- Лісовенко, А., & Долінська, Л. (2020). Специфіка ворожості й агресивності осіб, схильних до переживання заздрості за різним типом. *Юридична психологія*, 26(1), 31–39. <https://doi.org/10.33270/03202601.31>
- Плутницька, К. М. (2016). *Запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок* [Автореф. дис. канд. юрид. наук, Класичний приватний університет].
- Aharony-Goldenberg, Sh., & Wilchek-Aviad, Y. (2016). Punishing property offenders: Does moral correction work? *Touro Law Review*, 32(2). <https://digitalcommons.tourolaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2727&context=lawreview>
- Brooks, A. W., Huang, K., Abi-Esber, N., Buell, R. W., Huang, L., & Hall, B. (2019). Mitigating malicious envy: Why successful individuals should reveal their failures. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(4), 667–687. <http://dx.doi.org/10.1037/xge0000538>
- Cohen-Charash, Y. (2000). *Envy at work: A preliminary examination of antecedents and outcomes* [Doctoral dissertation, University of California, Berkeley].
- Cohen-Charash, Y., & Larson, E. C. (2017). An emotion divided: Studying envy is better than studying "benign" and "malicious" envy. *Current Directions in Psychological Science*, 26, 174–183. <https://doi.org/10.1177/0963721416683667>
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons. <http://dx.doi.org/10.1037/10628-000>
- Parrott, W. G., & Smith, R. H. (1993). Distinguishing the experiences of envy and jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 906–920.
- Van de Ven, N., & Zeelenberg, M. (2015). On the counterfactual nature of envy: "It could have been me". *Cognition & Emotion*, 29, 954–971. <https://doi.org/10.1080/02699931.2014.957657>

References

- Aharony-Goldenberg, Sh., & Wilchek-Aviad, Y. (2016). Punishing property offenders: Does moral correction work? *Touro Law Review*, 32(2). <https://digitalcommons.tourolaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2727&context=lawreview>
- Brooks, A. W., Huang, K., Abi-Esber, N., Buell, R. W., Huang, L., & Hall, B. (2019). Mitigating malicious envy: Why successful individuals should reveal their failures. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(4), 667–687. <http://dx.doi.org/10.1037/xge0000538>
- Cohen-Charash, Y. (2000). *Envy at work: A preliminary examination of antecedents and outcomes* [Doctoral dissertation, University of California, Berkeley].
- Cohen-Charash, Y., & Larson, E. C. (2017). An emotion divided: Studying envy is better than studying "benign" and "malicious" envy. *Current Directions in Psychological Science*, 26, 174–183. <https://doi.org/10.1177/0963721416683667>
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons. <http://dx.doi.org/10.1037/10628-000>
- Lisovenko, A., & Dolinska, L. (2020). Specifics of hostility and aggressiveness of individuals prone to experiencing envy by different types. *Legal Psychology*, 26(1), 31–39 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33270/03202601.31>
- Parrott, W. G., & Smith, R. H. (1993). Distinguishing the experiences of envy and jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 906–920.

Plutytska, K. M. (2016). *Prevention of coercion to enter into sexual intercourse* [Author's abstract of dissertation of Candidate of Legal Sciences, Classical Private University] [in Ukrainian].

Van de Ven, N., & Zeelenberg, M. (2015). On the counterfactual nature of envy: "It could have been me". *Cognition & Emotion*, 29, 954–971. <https://doi.org/10.1080/02699931.2014.957657>

Yevdokimova, O. O., & Kobylko, N. A. (2023). *Psychodiagnostic materials. Assistance for a police psychologist* (Part 1) [in Ukrainian]. <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/18539>

Отримано редакцією журналу / Received: 30.04.25

Прорецензовано / Revised: 08.05.25

Схвалено до друку / Accepted: 12.05.25

Oleh ZARICHANSKYI, DSc (Psychol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-6934-9521

e-mail: olegzarvin69@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Olena MOKHORIEVA, PhD

ORCID ID: 0000-0002-9420-2847

e-mail: alena23mohoreva@gmail.com

Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

Iryna SHCHERBAKOVA, PhD (Psychol.),

ORCID ID: 0000-0002-4779-1052

e-mail: univdczg@gmail.com

Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

THE PECULIARITIES OF ENVY AS A COMPONENT OF CRIMINALLY ORIENTED PERSONALITY TRAITS

Background. Envy is an emotional experience that arises in the process of social comparison and often serves as a latent driver of deviant and/or criminal behaviour. The relevance of the issue lies in the fact that envy is rarely recognised as a deep-seated motivation behind unlawful actions, yet it often accompanies a broad spectrum of socially dangerous acts. Scientific interest in envy as a constituent of criminal motives stems from the need for a more profound understanding of the emotional and motivational structure of offenders. Gender-specific manifestations of envy also warrant thorough examination, as the structure and direction of this emotion differ between males and females. The aim of this article is to present the results of an empirical study exploring the relationship between types of envy (sad envy and hostile envy) and criminal orientation in convicted male and female offenders.

Methods. The following methods were employed: the personality envy diagnostic technique developed by T.V. Beskova, content analysis of judicial decisions, and statistical data processing methods (Fisher's ϕ^2 -criterion). The sample consisted of 209 convicted individuals ($N = 209$) of varying ages and genders, all serving sentences for offences under the Criminal Code of Ukraine. All participants were informed of the research goals and provided informed consent. Two main subgroups were formed: those convicted of crimes against property (94 individuals) and those convicted of crimes against life and health (78 individuals); the remaining 37 individuals were excluded from comparison due to the diversity of criminal charges.

Results. Among those convicted of property crimes, high levels of sad envy were identified in 22.34 %, medium levels in 15.95 %, and low levels in 13.82 % of respondents. Hostile envy in this group was found at high levels in 10.63 %, medium in 8.51 %, and low in 14.89 %. Among those convicted of crimes against life and health, sad envy was most frequently observed at a medium level (29.48 %), followed by low (23.07 %) and high (11.53 %) levels. Hostile envy in this group had the highest share at a low level (19.23 %), with high levels observed in only 6.41 % of respondents. Statistically significant differences were found between the groups regarding the medium level of sad envy ($\phi = 1.702$, $p \leq 0.05$) and the high level of hostile envy ($\phi = 2.961$, $p \leq 0.01$).

Conclusions. Offenders convicted of crimes against life and health are more frequently characterised by a medium level of sad envy, indicating emotional sensitivity and a sense of despair. In contrast, individuals convicted of property crimes show a higher prevalence of hostile envy, associated with aggression and animosity. Gender differences in envy experiences were also observed. The findings confirm a significant correlation between the type of envy and the criminal orientation of the individual.

Keywords: envy, enviousness, criminal orientation, convicted persons, motive of crime, gender differences, criminal behaviour.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в прийнятті рішення про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.